

OPČINJENI DRAGULJIMA

Tobajas Hil

Prevela
Deana Maksimović-Vidanović

Laguna

Naslov originala

Tobias Hill

THE LOVE OF STONES

Copyright © 2001 by Tobias Hill

Translation Copyright © 2008 za srpsko izdanje, LAGUNA

Za B.

Kao i Šimonu i Elazaru, dvojici različite braće

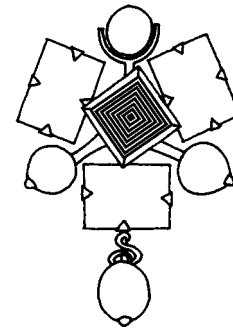
Lice koje mukotrpno radi tako blizu kamenja i
samo se već pretvorilo u kamen.

KAMI, MIT O SIZIFU

ZAHVALNICA

Želim da zahvalim: Validu Atijehu iz galerije *Kufa*; Feliksu Grafu iz Narodnog muzeja Švajcarske; Tesi Čester iz muzeja detinjstva *Bental Grin*; Kej Stejnland iz Londonskog muzeja; Ani Kej iz Hempton Korta; Dženifer Marin iz Londonskog jevrejskog muzeja; Liz Vilson iz kuće *Sotbi*; Dženet Kanon iz Istorijskog jevrejskog društva Engleske; Lesli Koldem iz kompanije *De Bers*; Haledu al Fajadu; Pipu, Hani, Kerolajn, Zandri, Viktoriji i Džulijenu; Umetničkom savetu Engleske i Edvardu Liru.

DEO PRVI
STERN

Mnogo godina pre nego što je ubijen na mostu Montro, vojvoda Jovan Neustrašivi od Burgundije naručio je da mu se napravi komad nakita pod imenom Tri sabrata. Bio je to rameni zapon za ogrtač, trougao od dragog kamenja povazanog jednostavnim zlatnim kracima. Širok kao deo oklopa koji štiti ključnu kost. Ta dragocenost je dobila ime po svoja tri potpuno istovetna balas rubina.

Kad zažmurim, uvek su mi pred očima. Balasi nisu pravi orijentalni rubini. Umesto toga, imaju boju mineralnog spinela, nešto između tamnoružičaste i boje krvi. Ti rubini, i orijentalni i balasi, načinjeni su od kiseonika i aluminijuma; međutim, spinel osim toga sadrži jedan atom magnezijuma koji mu smanjuje čvrstinu i sjaj. U Indiji, gde je rubin kralj dragog kamenja, za dragulje postoji kastni poredak. Ta hijerarhija je drevna poput one ljudske i nemoguće joj je odrediti poreklo. Na dvoru rubina balasi su *vaisja*, četvrti stepen od dvanaest postojećih.

Mnogi srednjovekovni dragulji vode poreklo iz Azije, a najveći balasi dolaze iz Badakšana, ili sa obala Šignana, pritoke Oksusa. O tome kako su dospeli u Burgundiju nema zapisa. Što se više vraćate u istorijat dragog kamenja, sve je manje ljudi. Ako se dovoljno udaljite, preostaje samo kamenje. Ništa nije zapisano o tome ko je doneo rubine u Burgundiju.

Tri sabrata Jovana Neustrašivog bili su pravougaono sečeni, veliki pljosnati dragulji, veličine i oblika pločica za domine. U sredini je ležao dijamant, a oko draguljâ tri bisera, i četvrti biser koji je visio s dna trougla. Vojvodin zapon bio je širok poput dlana raširene šake. Dijamant je bio besprekoran, četiri kvadratna centimetra u osnovi. Izbrusio ga je belgijski juvelir Luj de

Berkem, a prozvali su ga Srcem Tri sabrata. Srce je poslužilo kao model za De Berkemov nov draguljarski oblik. Bio je fasetiran kao piramida i oponašao je rast sirovog dijamanta.

Sklapam oči. Ponovo ga vidim. Lepota tog dragulja izvire iz kvaliteta dragog kamenja, razmaknute ravnoteže osnove u koju su ugrađeni, i lagane asimetričnosti zrakaste strukture. Upečatljivo je moderan po smelim linijama i funkcionalnosti. Sav je u zlatnim kukicama, žicama i kandžama. Ali Sabrača takođe izgledaju arhaično. Dragulji su prirodno izbrušeni, kao da su kristali još uvek živi i rastu. A tu je i njihova geometrija. Vidim obris talismana u ravnanju piramide, trougla, površi i ravni.

Jovan Neustrašivi bio je drugi vojvoda Burgundije iz dinastije Valoa. Čovek opuštene kože, s očima šahiste. Od četvorice vojvoda on je bio jedini koji je znao kako se rukovodi vojskom. S dvadeset četiri godine zarobljen je na krvavom bojnopolju Nikopolisa; sultan Bajazit ga je držao kao taoca za otkup od dvesta hiljada dukata i dvanaest belih sokola. To iskustvo ga je naučilo oprezu i podarilo mu izvesnu okrutnost.

Čak i na portretima, dok pozira, Jovan uvek izgleda kao da nešto smišlja. Bio je političar, nalogodavac plaćenih ubistava. Vlasnik velikih dragulja. Teško ga je sažaljevati, čak i kad se zna šta ga čeka kada portret bude završen, a slikar ode.

Za Jovanovog života nijedan pripadnik građanskog staleža u Evropi nije nosio dijamante. Živeo je u doba kada su dragulji bili međunarodna valuta moći. Nošenje dragog kamenja je više bilo znak snage nego zadovoljenje želje. Veliki rubin je možda prelep, ali zbog te lepote je pre svega funkcionalan. Uostalom, njime su se vojevali ratovi, ili je bio motiv za objavu rata. Miraz kojim se izbegavala invazija, ili sveta tajna koja je invaziju opravdavala. U to vreme dragulji su još uvek bili tajna. Manje od tri generacije ranije Luj Deveti je sagradio Sent šapel, da u njemu čuva krunu od trnja. Relikvija od dragog kamenja u dragocenoj prostoriji s vitražima, gotskim prozorima i umećima između lučnih krakova.

Dok čitam spiskove imovine vojvoda iz porodice Valoa, prepoznajem u sebi brigu pisara, osećam izvesnu strast u preciznosti opisa. Ljubav prema predmetima, ljubav prema moći. Vidim je u katalozima Jovanovog strica, gde su dragulji porodice Valoa pažljivo popisani, bez greške, kao da su oružje ili imena ljubavnika.

Stavka šest: četrnaest imenovanih rubina.

Stavka sedam: petnaest delića istinskog krsta.

Stavka osam: nojevo jaje.

Stavka devet: pero od bodlje bodljikavog praseta.

Stavka deset: slonova kljova.

Jovan Valoa rođen je u dinastiji koja je prikupila mnogo dragog kamenja. Otac mu je bio tašt ali praktičan čovek: Filip Hrabri oženio se Margaretom od Mala, čije su navike smatrane ružnim (volela je da zviždi i sedi na travi); međutim, ona je bila naslednica Flandrije i njenih trgovačkih luka. Burgundija se već bila obogatila trgovinom vinom i solju. Jovanov otac joj je dodao bogatstvo industrijskih razmera. Njegovi ukrasi bili su nadaleko čuveni. Jednom prilikom je, pri susretu s jednim engleskim izaslanikom, bio odeven u somotski kaput obrubljen žutilovkom čije su mahune bile od safira, s ružama od bisera i dvadeset dva cveta od rubina.

U prvoj deceniji petnaestog stoleća Jovan je naručio izradu Tri sabrata. Njegova Burgundija postala je bogata trgovačka država. Svake godine bivala je sve jača i svake godine se činilo da je susedna Francuska sve slabija. Ta kraljevina je bila nestabilna: gubila je ratove, a prestolonaslednik je još bio dete. Ali Burgundija je pucala od snage. Puna vina i dragulja. Činilo se da će opstajati zauvek.

Slabosti privlače pažnju. Susedi Francuske su počeli da se obrušavaju na njenu teritoriju. Henri Peti je iz Engleske prebacio trupe u lučke gradove Kale i Bulonj. Jovan je na istoku

počeo da grabi šta se moglo uzeti. Godinama je živeo u Parizu i učestvovao je u tamošnjim prevratima i atentatima. Njegova plaćenička vojska napredovala je prema zapadu, preko francuskih međa.

Zauzeo je Pariz, ali ga nije i zadržao. Dobijao je bitke, ali ne i ratove. Mogao je da bude uspešan, ali u tom slučaju bi istorijat Sabrače bio sasvim drugačiji. Možda dragulj nikada ne bi bio izgubljen. Ipak, godine 1419. francuski prestolonaslednik Šarl Valoa napunio je šesnaest godina a da nije izgubio ni zemlju ni život. Tražio je da se sastane sa svojim rođakom Jovanom i neustrašivi vojvoda je pristao. Bilo je predviđeno da vladari razgovaraju na neutralnoj teritoriji. U tu svrhu, složili su se da se sastanu na mostu kod Montroa, gde bi im vojske razgraničavala voda.

Na mostu je podignuta privremena pregrađena prostorija za pregovore, a uloga joj je bila da odvaja vladare od spoljašnjosti, kao i jednog od drugog. Dofenovi ljudi ispraznili su kuće na mostu i prilazima. Žan od Poatjea bio je s Francuzima dok su čekali Jovana. U svom dnevniku on opisuje razgovor između budućeg Šarla Sedmog i njegovog viteza Robera, gospodara Treve:

Iz ponašanja pomenutog gospodara Treve primetili smo da želi da zadrži kralja i da s njim naširoko razgovara, i učinilo nam se da svojim mišljenjem protivreči kraljevom stanovištu. Kralj ga je iznenada napustio i nekoliko puta je slao po tog gospodara Treve da pođe s njim. Ali ovaj nije hteo da ide, i ostao je u sobi s nama i još nekim ljudima čija sam imena zaboravio. Čim je kralj, koji je u ono vreme bio regent, otišao, videli smo gospodara Treve kako se strovalio na krevet, pa smo mu prišli da ga pitamo šta mu je. Odgovorio je ovim rečima: „Gospodine od Valense, kamo sreće da sam sada u Jerusalimu bez novca i imovine i da nikad nisam sreo ovog našeg gospodara, jer se bojim da ga zlonamerano savetuju i da će danas učiniti nešto što će naneti veliku štetu i njemu i njegovom kraljevstvu.“

Povodom sastanka su uspostavljena određena pravila. Šarl ih je sastavio, a Jovan ih se držao. U prostorije su mogli da uđu samo nenaoružani savetnici. Za njima su zaključavana vrata. Unutra je bilo mračno i sveže. Mirisalo je na loj. Čuo se šum vode. Zov škuraka.

Jovan je bio sredovečan muškarac koji je već izgledao staro. Šarl je bio kralj u telu dečaka. Bilo je to četrdeset i dve godine pre nego što će sebe izgladneti do smrti bojeći se da ga ne otruju. Tada su dvojica vladara porodice Valoa bili jednaki po svemu osim po činu. Vojvoda je bio taj koji je otišao do ograde, otvorio je i kleknuo detetu pred stopala.

Šarl se rukovao s Jovanom. Po nekim zapisima, dao je znak očima; u drugim analima se to ne spominje. Počeo je da podiže rođaka na noge, ali taj potez je ostao nedovršen. Jedan od dofenovih ljudi, Tangi od Šastela, pokrenuo se, prišao je za korak muškarcu koji je klečao, a zatim još korak bliže. Dok se približavao, iz odeće je izvadio sekiru skraćene drške. Zamahnulo je njome.

Udario je Jovana po glavi i raspolutio mu lobanju. Razlegao se vrisak onih što su čekali napolju. Burgundska armija opkolila je reku, ali kada su pokušali da dopru do vojvode, dočekali su ih francuski strelci sakriveni u napuštenim zgradama. Uspeli su da potisnu burgundske vitezove koji su vojvodu ostavili kod kralja.

Od Burgundaca koji su bili unutra samo je Jovan bio naoružan. Pokušao je da izvuče mač. Bio je teško ranjen, ili polumrtav, ili na smrti; krv mu je oblila lice na mestu gde je lobanja prsnula. Mislim da je ruka nesmotreno krenula ka maču. Nagon tela da se zaštititi. Međutim, bio je to samo jedan mač, za kojim je posegnuo prekasno. Francuzi su vikali: „Ubij, ubij!“; Rober od Lerea je uhvatio Jovana otpozadi, za rukave (od crnog somota, s mahunama žutilovke i pupoljcima od bisera), a Tangi od Šastela ga je ponovo udario sekirrom po temenu.

Bila su potrebna četiri udarca da se neustrašivi vojvoda ubije. Nakon atentata, leš je predat. Odneli su ga nazad u Dižon, da mu telo i srce sahrane u njegovoj crkvi, pod njegovom zemljom.

A Tri sabrata su otišla s njim. S velikim ogrtačem koji je mrtvacu skinut s ramena. Skinuli su zapon s ogrtača i pohranili ga u burgundskim riznicama, s delićima svetog krsta i slo-novim kljovama. Dragulj je nadživeo svog prvog vlasnika. Još je bio savršen. Još neobebežen vlasništvom.

„Kažu da je Bog stvorio čoveka od ugrušaka krvi.“

Glas mu je prijatan, ruke glatke, a oči pronicljive, zalagao-ničke. Sad kada je pred njim kamenje koje sam donela, gleda u njega, a ne u mene. Opustila sam se. Ne previše. Zove se Ismet i trguje draguljima.

„Ugrušci krvi. Smem li da pitam gde ste ih kupili, gospodi-ce Stern?“

„Ne.“

„Tako sam i mislio. Zna, podsećate me na mene.“

Ne odgovaram, a on nastavlja. „Da. Izgledate kao da ste ovo već radili. Jeste li za čaj? Da nam naručim?“

„Ne sada.“

Prilično je pričljiv, razmišljam. Svakako više nego što bi tre-balo. Priča dok radi, opušten na svom terenu, za razliku od mene; zna da ovde može da kaže šta god poželi. Ali što se tiče nas dvoje – greši. Ništa nam nije zajedničko osim dragulja.

Na stolu između nas je raširen list papira. Na papiru su tri nebrušena crvena kamena. Mali su poput semenki nara. Dok govori, juvelir ih podiže i posmatra pod lupom monokla, jedan po jedan.

„Ugrušci krvi, da. Tako kažu. Ja lično nisam religiozan. Sve-jedno mi je da li je Bog hrišćanin, musliman, ili čak Jevrejin.

Ipak, mislim da je šteta što se nije latio rada s ovakvim predme-tima. Mogli smo da budemo mnogo... savršeniji.“

Čekam. Napolju mujezin počinje podnevni poziv. Nad zapa-dnim Istanbulom zvuk se leska poput izmaglice od vreline. Na tavanici prostorije je ventilator, a na tri zida – troja vrata od neprozirnog stakla. Na zidu bez vrata nalazi se okrnjeni lava-bo. Iznad njega, u nivou lica, kalendar koji reklamira Špedici-ju i vazдушnu korporaciju *Zlatni rog* na engleskom i turskom. Mesec avgust predstavlja preplanula plavuša ukrašena ribar-skim mrežama i dijamantima.

Juvelir Ismet spušta najveći od tri rubina i cokće. „Ovaj ima mane. Koliko ste ga platili?“

„Dovoljno.“

Nerazgovetno mrmlja. „A inače, kako ste me našli?“

„Preko *Kisava*.“

„Preko *Kisava*!“ Potcenjivački. „Previše se tamo priča.“

Dok radi i govori, posmatram mu cipele. Posmatram mu sat, odeću i ruke. Lice. Najmanje obraćam pažnju na ono što govo-ri. Teže je lagati bez reči.

Ispod stola mu vidim noge, raširene da podupru svu tu teži-nu. Cipele od uvozne kože, mat, izgledaju skupoceno. Falte na pantalonama su mu oštre. Nosi dobar sat, patek filip, ništa upa-dljivo. Večernji sat. Zlato je malo preteško za dnevno svetlo.

Iako se ne razmeće, izgleda uspešno. Uspešan je u svom poslu, trgovini starim draguljima. Zbog toga sam ovde. U Istan-bulu sam već pet dana. Jednog dana otišla sam u aukcijsku kuću *Kisav* u Ulici Has Firin, posmatrala kupce, pričala s radnicima u skladištu. Kad nisu bili zauzeti poslom ili gledanjem na sat, pričali su mi o istanbulskim trgovcima dragim kamenjem.

Spomenuli su Ismeta. Rekli su da mu dobro ide, da kupuje i prodaje robu sa svih strana sveta. Relikvije iz Rusije, mogul-ske ogrlice iz Indije. Ne interesuje ga kako su dobavljene ili pre-bačene preko granica. Da je legalni trgovac, našla bih ga brže.

Bio bi poznat, s velikom radnjom u glavnoj ulici. Ali on nije ta vrsta trgovca.

Avioni nam grme iznad glave. Podrhtavanje se smiruje, a Ismet vadi minijaturnu elektronsku vagu iz fioke. Vaga jedan po jedan kamen koji sam mu donela. Svaki kamen tri puta.

„Naravno, trgovina rubinima – tržište – šta da vam kažem? Više nema smisla. Baš mi je prošlog meseca žena jednog burmanskog generala donela kamen, gospode bože, nikad nisam video ništa slično. Četiri karata, bez mana. Boje golubije krvi. Izvinite, ali s takvim komadom mogao bih ljubav da vodim. Ali da ga prodam? Ne. Eno mi ga u sefu, ništa nisam zaradio. Sad kad moram da ga teglim oko vrata, nije težak četiri karata, već četiri hiljade i četiri.“

Zagleda se u digitalni pokazatelj na vagi. Znam da želi te rubine. Ljudi iz skladišta su mi rekli da mu je to omiljeni kamen. Čak i nakon što im se ukloni pola težine prilikom brušenja, u svakom od ovih dragulja bi moglo da bude po dva karata, što je lepa veličina za rubine. Najbolji od njih nema greške, boja im je dobra. Kupila sam ih u Šri Lanki od čoveka sličnog njemu, u prostoriji sličnoj ovoj. Mnogo puta sam se nalazila u ovoj situaciji. Ali ovde nikada nisam bila.

Pratim trag jednog velikog dragulja. Barem jednom je bio u Istanbulu. Dragi kamen koji je njemu pripadao ovde je prodat pre tri veka, u vreme kada je sam zapon bio šeststo godina star. A veliki dragulji se nekako uvek vrata u svoju prošlost. Gde god da su bili – nebitno s kim – tu mogu ponovo da se nađu. Sedim na tuđoj teritoriji i slušam ventilator kako se usporeno vrti: *šok, šok...*

Ismet isključuje vagu. „Lepuškaste stvarčice, zar ne? Ponudiću vam najbolju cenu koju mogu.“

„Ne želim novac.“

Gleda me očima procenjivača, podiže najmanji rubin i ponovo ga pregleda. Čak i nebrušen, namiguje pod svetlošću. Fragment matrice rubina još uvek se ocrtava na čistom kamenu.

Neko vreme Ismet ćuti, samo se smeška dragulju. Kao da među zubima drži eksere. „Ne želite novac. Pa šta ćemo onda ovde?“

„Tražim nešto. To nešto je već bilo u Istanbulu, pre izvesnog vremena. Čujem da se bavite antikvitetima.“

Šok, šok.

„Možda. Bavim se mnogo čime. Možda. Samo mi nemojte reći da tražite Tavernijeov plavi dijamant.“ Zubi su mu sitni i beli. „Već sam ga prodao prošle nedelje jednom osiguravajućem društvu iz Tokija.“

Čekam da mu mine osmeh. Spušta rubin na sto. Ponovo ga uzima. Nervozan je kada ćuti. „Znači, antikviteti. Tražite li predmet ili samo informaciju?“

„Bilo šta.“

„I platićete rubinima?“

„Ako želite.“

„Interesuje li vas nešto konkretno?“

„Tražim Tri sabrata.“

Spušta rubin i gleda me s pokeraškim izrazom na licu, kroz monokl. „Tri sabrata. Tako znači. A zašto su vam potrebni?“

„Zašto vama nisu?“

„Ah.“ Namigujući mi poklanja osmeh. „Naravno da ih želim. Već me pomalo poznajete, gospođice Stern. Ali bio sam u pravu.“ Naginje se napred. „Slični smo. Razumemo se. Da. Znam ja takve kao što ste vi.“

Sprečavam sebe da okrenem glavu na drugu stranu. Instinktivna reakcija. Kao da mi se suviše približio. Smeh mu odzvanja kao lavež.

„Tri sabrata. Pa, ko ih ne bi želeo? Koliko dugo ih već tražite?“

„Šta znate o njima?“

„Sticajem okolnosti, dosta toga. I to veoma konkretnog. Te informacije i nisu jeftine. Koliko možete da priuštite, gospođice Stern? Ili možda kupujete za nekog drugog. Japanca ili Amerikanca? Slobodno mi recite.“

„Za Amerikanca“, lažem. Mislim da je to ono što želi da čuje: ono što očekuje. Odmerava me pogledom od glave do pete.

„Amerikanac. Dobro. A taj ima para, naravno.“

Klimam glavom. Ismet ćutke ustaje. Ponovo me promatra, bezizražajnog lica. Zatim izlazi na vrata s leve strane. Gledam kako mu senka nestaje iza poluprozirnog stakla. Čuje se bat koraka uz stepenice. Udaljeni glasovi. Kad ponovo otvori vrata, ruke su mu pune. U jednoj nosi kutiju, a drugom vodi nekog mladića za ruku. On ima Ismetovo lice iz nekog drugog vremena, kao da je s njega skinuto trideset godina. Nećak ili sin, s pištoljem za pasom. Nakon što me je osmotrio, klima glavom i staje pored izlaza. Ismet seda.

„Puka predostrožnost, razumećete.“

„Ima li on dozvolu za to?“

„Za pištolj? Naravno. Ja lično to ne pipam.“ Ismet spušta kutiju. „Smatrajte ga običnim čuvarom. Ako vam je tako lakše.“ Obema rukama otvara kutiju i gura je preko stola prema meni.

Unutra je brušeni dragi kamen, više od centimetra širok, čist i svetlucač na crnom somotu. Oblika je polovine sirovog dijamanta, kao da je kristal u rastu prepolovljen po sredini na dve piramide. Ali fasete ne odražavaju prirodni rast. Koža mu je suviše uglačana, prejako odražava svetlost.

Glas mu je mekši. „Ovo bi moglo da vas zanima. Ovaj kamen posedujem već skoro dvadeset godina. Šlif mu je veoma star, iz petnaestog veka. Zove se Srce Tri sabrata.“

Podižem ga i puštam da mi leži na dlanu. Prilično je težak za svoju veličinu. Kao metak, mada je to varka. Dijamant je lakši od metala. S druge strane stola trgovac nepomično sedi.

Zatvaram oči i usredsređujem se na dodir. Kamen je suviše topao da bi bio dijamant. Sada ga osećam. Provodnost toplote je pogrešna. Dijamant izvlači toplotu iz svoje okoline i ništa ne uzvraća. Po tome je osoben. Drugo drago kamenje nema tu jasnu, prijemčivu ledenost. Ja je smatram nekom vrstom integriteta.

Skupljam prste oko kamena, a onda otvaram pesnicu. Spuštam ga. „Ovo nije srce koje tražim“, kažem. Pažljivo, spuštam dragulj nazad u kutiju.

Nešto svirepo se budi u Ismetovim očima. Mladić čeka iza nas. Vidim da se trgovcu trzaju prsti. Zatim mu se pogled bistri, želja iščezava. Ponovo se pokreće, kao da se probudio iz transa. Sleže ramenima. „Baš šteta. Ali vidite kako je. Ja trgujem dragim kamenjem, gospođice Stern, a ne predmetom koji je već vekovima izgubljen. Trgujem tvrdim i opipljivim stvarima. Želite srce? Mogu da vam ponudim kitu s dobrim srcem pride. Ona će vam dobro služiti čitavu noć, ima da zaboravite na vašu Tri sabrata. Da? Ne? Ah, žurite se. Rami, pusti je. Neki drugi put, neki drugi put.“

Čekaju i smeškaju se dok skupljam rubine. Ne osvrnuvši se, spuštam se niz tri reda stepenica do ulice. Na pola puta u meni počinje da se budi očajanje, ali ga potiskujem.

Vazduh je svež u hladu haustora. Udišem smrad prljavih kancelarija i muškaraca. Kad osetim da sam spremna, izlazim na vrelinu i buku Istanbula u podne.

Ljubav prema predmetima, ljubav prema moći.

Vidim istoriju kroz oči Tri sabrata. Moguće je da vlasnik zalagaonice tako posmatra stvari: kao da sve ima vrednost i cenu. Ponekad to izgleda isto. Nakon što je mladi dofen 1419. godine ubio Jovana Neustrašivog, Francuska je dobila malo toga – baš koliko je i Burgundija izgubila. Kraljevina je dobila na vremenu, a vojvodstvo je izgubilo svog vojvodu. A vojvodu je lako zameniti. To je jeftinije od velikih dragulja.

Međutim, naravno da vrednost i cena nisu isto. Smrt je uvek izuzetna. Pitam se da li bi se Jovanova žena odrekla Tri sabrata u zamenu za muževljev život. Znam da ih se ja ne bih odrekla, a pišem ovo petsto sedamdeset devet godina kasnije. Ravnoteža

mojih želja je drugačije podešena. Mislim da je njegova smrt barem imala nekog smisla u vreme kad je besmislenost smrti bila užasavajuća. U Engleskoj su apotekari prepisivali rubin u prahu za srčana oboljenja. U Dižonu su trgovci solju nosili smaragde da se zaštite od kuge. Pritiskali su mirisne loptice na usta, kao pesnice.

Jedna obična, neobična smrt. Sad pokušavam da je sagledam bez emocija, samo sa stanovišta cene. Vojvoda je bio zamenljiv. Dragulj nije. Nakon što je Jovan Valoa ubijen sa četiri zamaha sekirom, Burgundija nije ostala bez naslednika. Vojvodstvo je preuzeo njegov sin Filip, koga su vremenom prozvali „Dobri“.

Filip je izvukao pouku iz smrti svog oca. Ako je i želeo da proširi njegove teritorije, tu zamisao je zadržao za sebe. Bio je strpljiviji i od svog oca i od svog sina. S godinama je treći vojvoda iz dinastije Valoa izgradio Burgundiju u najveličanstvenije vojvodstvo na svetu. Filip je od svoje države načinio potencijalno kraljevstvo, a to mu je pošlo za rukom tako što nije radio ništa. Dok su Engleska i Francuska ispraznile blagajne da finansiraju ratove, Filip je čekao u Dižonu. Sabirao je svoju finansijsku snagu. Rubine i dijamante, vino i so. Slonove kljove u korenu optočene zlatom.

U godinama posle očeve smrti mladi prestolonaslednik popisao je imovinu svoga oca. Taj dokumet sadrži više od stotinu strana. Uz povez, fini pergament još uvek je beo poput mleka. U slabo osvetljenim prostorijama arhive u Bonu prepisala sam dvadeset treću stavku:

Veoma dobar i bogato ukrašen zapon, s velikim sjajnim dijamantom u sredini, zašiljenim; oko njega su tri dobra i velika četvrtasta balas rubina koja se zovu Tri sabrata, postavljena u konstrukciju s rupama, i tri veoma velika i fina bisera između pomenutih balasa. Na tom zaponu visi veoma veliki i fini biser u obliku suze.

Deceniju kasnije zapon je opisan kao „broš mog gospodara“ i nalazi se pored „najvećeg balas rubina u Francuskoj“. Sabrača su bila u Filipovom vlasništvu do njegove smrti 1467, kad ih je nasledio njegov sin Šarl Hrabri, Nesmotreni, poslednji vojvoda Burgundije iz dinastije Valoa.

Šarl je voleo red i mrzeo žene. Koža mu je bila izuzetno bela, kao najfiniji pergament. Uzor mu je bio Aleksandar Veliki, sin jednog drugog Filipa, osvajač Badakšana. Kao i Aleksandar, nakon što je poginuo u bici za sobom nije ostavio sigurnog naslednika.

Konrad Štole, nemački pastor, jednom je čuo Šarla Nesmotrenog da je rekao kako postoje „samo tri gospodara na svetu: Bog na nebu, đavo u paklu i jedan na zemlji – on lično.“

Njegov juvelir Žerar Loje bio je veliki umetnik; njegova zlatna figurina Šarla kako kleči pred kristalnim kovčegom s moštima je remek-delo. Loje je nekoliko puta remodelirao Sabraču, ali nikad im nije menjao osnovni oblik. Po jednom računu, Lojeu je isplaćeno četrnaest funti za „ornament sačinjen od tri velika topa poređana u trouglu i ukrašena s tri velika balas rubina umesto fitilja, s velikim plamenovima zlata koji na sve strane izbijaju kao zraci sunca.“

Osam godina nakon Filipove smrti vojvodstvo Burgundija bilo je bogatije i moćnije od bilo kog kraljevstva u Evropi. Obuhvatalo je Belgiju, Luksemburg, pola Holandije prema severu i veći deo Švajcarske i Francuske. Bilo je to srednjovekovno carstvo koje se prostiralo od Severnog mora do Sredozemlja. Šarl se oblačio kao car. Jahao je crnog konja u borbenom oklopu, prekrivenog zlatno-ljubičastim platnom. Nosio je oklop od uglačanog čelika i bojni ogrtač s Tri sabrata na ramenu.

Njegovi šeširi ukrašeni dragim kamenjem bili su nadaleko čuveni. Panigarola je gledao Šarla kako 1475. godine odlazi u crkvu noseći „crni somotski šešir sa zlatnim perom, pun najvećih balas rubina, dijamantata i krupnih bisera, od kojih su neki bili

visuljci, a biseri i drago kamenje bili su tako gusto nabijeni da se pero nije ni videlo, iako je u prednjem delu bilo veličine prsta“.

Šarlove opsesije bile su politička moć i materijalno bogatstvo. Dragulji su bili suština obe. Nosio ih je gde god da je išao – u crkvu, na gozbu i borbeno polje – kao talismane. Među njegovim bogatstvom bilo je dvanaest zlatnih zdela, tapiserije osvajačkih pohoda Aleksandra Velikog, mač s drškom od roga jednoroga, ptice izvajane od mirisne kiparske gline u šest srebrnih kaveza i zastor s hiljadu izvezenih cvetova. Jedić i boražina, ladolež i perunika, narcis.

Više od svega imao je dragog kamenja. U vreme njegovog pada Burgundija je posedovala tri najlepša dijamanta na svetu. Besprekorno središte Sabračé pod imenom Srce Tri sabrata. Kamen žut poput vina od sto trideset sedam i po karata, koji je u nekim razdobljima bio poznat kao Toskanac, a u drugim kao Firentinac; i dragulj od sto šest karata čija se jedna polovina pročula pod imenom Sansi, i koji se, vekovima nakon pada Burgundije, svetlucao kada je isečen iz svog skrovišta – stomaka De Sansijevog najvernijeg sluga.*

Pad Burgundije započeo je 1476. Bez upozorenja, bez zavere ili predosećanja, ravnoteža moći se zanjihala suprotno od vojvodstva i više se nikada nije vratila.

Šarla ništa nije tako izluđivalo kao uspon švajcarskih gradova-država. Godinama su Bazel i Bern vojevali protiv nadmoćnije vojske svog zapadnog suseda. Razjaren njihovom nezavisnošću, vojvoda je počeo da planira otvoren rat. Započeo je opsadom zamka Granson na jezeru Nojšatel. Kada se

* Od Nikolasa Harleja, gospodara Sansija (i tadašnjeg ministra finansija), francuski kralj Anri IV želeo je da pozajmi dijamant kao ukras za kapu i garant za finansiranje svoje vojske. Legenda kaže da glasnik koji je nosio dijamant nikada nije stigao na svoje odredište, ali da je De Sansi, uveren u vernost svog sluga, pokrenuo potragu sve dok nije otkriveno mesto na kom je ovaj opljačkan i ubijen. Nakon što je izvršena obdukcija, dragulj je pronađen u unutrašnjosti glasnikovog trbuha. (Prim. prev.)

nekoliko stotina branitelja Berna predalo, svi su bili udavljeni ili obešeni na orasima pored obale jezera.

Šarl je izbirački prikupljao vojsku. Vitezovi Burgundije bili su dobro opremljeni i obučeni, a njihov defile podržavala je sva sila koja je novcem mogla da se kupi: top sa četiri cevi, engleski strelci, italijanski kopljanici. Najveća slabost Burgundije bio je sam Šarl, čija su zverstva i beskrupulozna osvajanja ujedinila Švajcarce u armiju veću i bolje snabdevenu od vojske nadobudnog vojvode.

Na nekoliko kilometara od Gransona Burgunci su se sreli sa švajcarskim snagama. Izgled njihove vojske bio je mnogo veličanstveniji od njene valjanosti. Brojno nadmašeni i neorganizovani, Burgunci su bili potučeni gotovo pre nego što je borba počela. Povlačeći se u rastrojstvu, vojvoda je za sobom ostavio sve šatore i imovinu: bronzane pištolje i španske mačeve, oklope ratnih konja s mrežastim štitnicima za oči, tapiserije s temama drevnih ratova, vojvodske pečate i barjake – i Šarlov kovčeg s nakitom. Sansija, Toskanca i Tri sabrata.

Pod polomljenim šatorima neki švajcarski vojnik pronašao je jedan od Šarlovih čuvenih smešnih šešira. Bio je ukrašen nojevim perima, a postavu mu je pričvrščivala pribadača od rubina. Međutim, vojnik ga je bacio, rekavši da ne može da ga zameni za dobar šlem.

Imovina zadobijena kod Gransona bila je jedan od najdragocenijih plenova u istoriji; mogla se porediti s plenom koji je Aleksandar osvojio kada je porazio persijskog cara. Za celog Šarlovog života njegova vladarska veličina samo tada je mogla da se meri sa slavom njegovog prethodnika.

Godinu dana se Šarl borio, svaki put sve strašnije gubeći. Konačno, 1477. u Nansiju, na hiljade Burgundaca je slomljeno, rasterano i pobijeno. Tek nekoliko dana kasnije među mrtvima je pronađen i Šarlov leš.

Švajcarci su se složili da plen bude zajednički i da eventualnu zaradu od prodaje podele među sobom. Međutim, njihovi

gradovi nisu bili bogati; do tada neviđeni dragulji prošli su kroz mnoge ruke. Kamen po kamen, najveće bogatstvo *Burgunderbeute** izgubljeno je, pokradeno i razgrabljeno, preprodavano na crnim tržištima Evrope i Azije.

Međutim, postoji zapis o Tri sabrata. Od godine kad je Šarl Hrabri poginuo, u narednih dvadeset sedam godina zapon se nalazio u posedu zvaničnika Bazela i Berna. Godine 1477. stanovnici Berna dali su da se naslika akvarel-minijatura njihovog plena.

To je najranija slika zapon, koja i danas postoji. Na minijaturi su Sabrača čudno nepomična, klatno koje tromo visi iz jednostavne drvene osnove. To je vredan predmet, a ne ukras. U to vreme obični građani još nisu nosili dijamante. Uostalom, Švajcarci su bili trgovci, a ne vojvode. Nisu ih zanimali krunski dragulji, već samo novac. Tri sabrata su stavljena na prodaju. Tek u narednoj generaciji našao se neko ko je sebi mogao da ih priušti.

Ismetove poslovne prostorije nalaze se u slepoj ulici. Jedan dečak iznosi crne vreće kroz službeni izlaz neke kuhinje, a smrad truljenja mi ulazi u usta i ostaje na koži. Mislim da to nije ono što tražim; a kad tako razmišljam, zvučim kao neko drugi. Kao neko ljući – moja sestra ili predstava koju imam o majci. *Je li to ono što tražiš? Šta to radiš, Ketrin?*

Žena prostire veš ispod juvelirove kancelarije. Niko ne stoji na prozorima iznad nje. Stari grad je daleko; pešačim donde pešačenja radi, da osetim kako se udaljavam od čoveka s pištoljem. Kamioni stenju na priobalnom putu. Iza saobraćaja su drajv-in noćni klubovi i tematski barovi. Iza njih Mramorno more. Udi-

* Nem.: burgundski plen. (Prim. prev.)

šem njegov miris kanalizacije i katrana, ljudskog pomešanog s neljudskim, sve mi je to blisko i poznato.

Opipavam rubine u džepu. Oni su nešto u šta se može verovati, neka vrsta dokaza. S rubinima ću uvek imati šansu. Oni mogu da mi kupe bilo šta, vreme, ili obaveštenje, ili avionsku kartu do drugog kraja sveta, moja mala sabrača, moji dragulji koje sam prenela od Kolomba do Istanbula u šavovima odeće. Razmišljam o svim Ismetima koje sam poznavala, o njihovom lažnom kamenju i trgovačkim očima. Da sam ga pitala šta daje, mislim da bi mi naveo cenu za mene samu.

Danas je vruće, diže se vlaga. U sporednim ulicama vlasnici radnji sede napolju, okreću brojanice, čekaju mušterije. Trgovci-torbari prodaju lozove i perece. Tihi, mršavi ljudi koji čekaju da krenu u pogon. Deca igraju fudbal na praznoj parceli, viču na turskom, engleskom. *Pas, pas. Gol!* Podsećaju me na moju domovinu, ti muškarci i dečaci. Na istočnu obalu Engleske, na njene puste priobalne gradove. I moj život je mogao da bude sasvim sličan ovom. Običnom životu provedenom u radu i čekanju. Retko razmišljam o tome, a još ređe sa žaljenjem. Žaljenje mi nimalo ne pomaže. Malo je toga čemu bih sad mogla da se vratim.

Star je to grad, Istanbul. Čuje se starost u njegovim imenima: Carigrad, Vizant, Halkedon, svako od njih sagrađeno preko onog prethodnog, krovovi razbijani u temelje, podzemni prolazi u grobnice. Grad nad gradovima i metropola ljudi. Netaknut Drugim svetskim ratom. Na sledećoj raskrsnici je prašnjav izlog radnje u kome su izložene kaligrafske četke, plastično cveće, svitak na kome piše *Ah, ljubav!* u raskošnim, razuzdanim potezima. Pored njega je kafić *Mister Donat*. Muzika ženskih bendova iz šezdesetih dopire kroz ulaz, *Šangri-las* ili *Sikrets*. Plastični dekor i plastična muzika. Smem da priznam da mi deluje ohrabrujuće. Olakšanje iz prošlosti u modernom svetu.

Ulazim i od jedne žene za šankom naručujem kafu i dve krofne. Iznad stereo uređaja visi plavo stakleno oko, sićušno

i bezizražajno, da odagna đavole. Pored vrata je prazan sto, sedam i gledam kroz prozor. Čak je i ovde vruće. Moja svetla kosa je duža nego što bih želela. Uplićem je u pletenicu i osećam povetarac na vratu.

Stiže mi hrana, jedem. Nisam gladna, ali to mi daje vremena da razmislim. Vadim svoje sveske. Stranice su prepune reklama za javne prodaje i juvelirske radnje. Danas po podne se održavaju dve aukcije, dvanaest spisa o draguljima nudi se na prodaju u palati Antik u Ulici Spor, kao i bazar osmanskih dragulja, koji će se održati u opštinskim aukcijskim prostorijama na Natkrivenoj pijaci. Aukcija u palati Antik više obećava. Tu su i tekstovi koji se bave srednjovekovnim dragim kamenjem, orijentalnim i zapadnjačkim, za njih se ne bih nadmetala. Razlog zbog koga bih mogla da odem jeste da vidim ko su kupci. Dok su mi još sveži u sećanju, zapisujem podatke Špedicije i vazdušne korporacije *Zlatni rog*. To nije baš neki trag, ime špedicije iz mekog porno-kalendara u kancelariji trgovca na crno. Tragovi nikad nisu bogzna šta.

Počinje nova pesma, nešto staro i glatko poput vinila, ne prepoznajem je. Slušam je dok plaćam i odlazim. Na ulici jedan starac iz metalne mućkalice prodaje sladoled od crnih ribizli. Ljupko mi se osmehuje, kao da mi je deda. Kupujem jedan kornet i jedem dok hodam. Reči pesme me prate. Podsećaju me na Sabraču. Ali ionako me sve podseća na njih.

Jednog dana, jednog dana shvatićeš da si bio slep.

Da, dragi, ponovo ću ti biti potrebna,

To je pitanje dana.

Hajde, hajde,

Dok ne stigneš do kraja tog puta.

Ali znam da ćemo se opet sresti.

To je samo pitanje dana.

Postoje dve vrste draguljara. Jedan je profesionalac – on obrađuje drago kamenje. Drugi je knjiga o dragom kamenju, isto kao što je zbirka basni knjiga o životinjama.* U palati Antik hodam galerijama s osmanskim svećnjacima, srebrnim đinđuvama i lulama od morske pene koje možete kupiti i poneti kući, u Blekbern ili Štuttgart. Na spratu je vazduh suvlji. Prodaja je već počela, aukcionar prima ponude za skupocene tomove Leonardusovog *Spekuluma lapiduma* i Emanuelovog *Dragog kamenja Jevreja iz Kurasaa*.

Niko se zasad nije ovajdio. Suviše je antikvara, a nedovoljno želje. Glavni kupac je jedna prebogata žena, pre zapadnoturskog nego bliskoistočnog porekla, s licem Henrija VIII. Poslednja aukcija dana je u pola pet; tom prilikom se nadmećem protiv nje, da joj malo probudim interesovanje. Spušta ruku i mršti se, kao da sam joj pokvarila intimno zadovoljstvo. Za 60 dolara plus porez na izvoz dobila sam jednu opskurnu studiju Tjurdorskih krunskih dragulja. Aukcionar mi se smeši s blagim saosećanjem.

Radnja u prizemlju se zatvara. Izlazim na zadnja vrata. Na zidovima skladišta palate Antik prosuto je izlomljeno staklo, smeđe, zeleno i belo, kao da su vlasnici pijanstvom osigurali svoju imovinu. Vazduh ima ukus katrana i kad izađem na Ulicu Spor, boli me glava i žedna sam. Treba još samo da posetim firmu s kalendara. Jedan deo mene se opušta očekujući neuspeh. Jasan završetak još jednog dana koji se okončao ćorsokakom. Stojim na ivici trotoara i čekam trenutak kada ću odustati.

U saobraćajnom špicu automobili trube na semaforu. Probi- jam se između njih do najbližeg taksija. Dok čeka zeleno svetlo, vozač slobodnom rukom, u kojoj drži cigaretu, ritmično dobuje

* Na engleskom reč *lapidary* označava i zanimanje (draguljar) i vrstu stručne literature (o draguljima); zbirka basni na engleskom se zove *bestiary* i autor ih poredi zbog morfološke podudarnosti. (Prim. prev.)

po vratima. Dajem mu adresu iz Ismetove kancelarije, on klima glavom, ulazim. Mlađi je od mene, elegantnih ramena i kukova, s pregustim brkovima koji kriju pokvarene zube. Puzimo prema okruglu Karakej. Stara Galata, trgovački geto.

Dok se približavamo dokovima, ulice postaju sve tiše. Dvojica suvonjavih mladića sede u foteljama koje su u stanju raspadanja. Automobil jezdi pored skladišta i daskama ograđenih gradilišta. Ovde je manje stambenih zgrada, manje prozora koji bi mogli da pripadaju nečijem domu. Manje brige i ljudske vedrine. Uz dokove su administrativne zgrade iz tridesetih godina. Sada su pune kargo kompanija, a prozori su im zatrpani vazama iz dinastije Ming, kristalnim lusterima, svetlucavim kompletima opreme za kupatilo. Krunski nakit Ulice Kemankes.

Špedicija i vazдушna korporacija *Zlatni rog* deli zgradu s dva druga transportna koncerna. S druge strane moreuza azijski Istanbul je izbledeo od smoga. Sirene feribota odjekuju s Bosfora. Plaćam taksisti i prelazim mali parking do ulaza u firmu.

Iza vrata se prostire talas vazduha rashlađenog klima-uređajem. Unutra su fikusi bendžamini sparušeni od hladnoće. Na prijavnici nailazim na usamljenu službenicu s nemilosrdnim licem bivše stjuardese. Iza nje je portret biznismena koji se široko osmehuje. Dvojica čuvara čekaju na drugom kraju foajea. Oružje im je jasno vidljivo, automatski pištolji; opasače su isturili napred, oko kukova.

„Da?“ Službenica podiže pogled prema meni. Ne smeši se. Portret se osmehuje umesto nje.

„Špedicija *Zlatni rog*?“

„Da.“ Jedva da izgovara „d“. Samoglasnik se gotovo i ne čuje.

„Želela bih da prevezem neku robu.“

„Kakvu robu?“ Ruke i lice poprimili su joj hemijsku nijansu smeđe, iako joj je koža na desnom zglobu i domalom prstu svetlija: mora da je boja ipak prirodna. Pokušavam da zamislim kakav je to prsten skinula s ruke.

„Kamenje.“

Pogled joj je i dalje bezizražajan, beonjače požutele.

Pokušavam ponovo. „Drago kamenje. Ismet Acir vas je preporučio. Juvelir. Želela bih da razgovaram s nekim...“

Pokazuje na red fotelja. „Molim vas, sačekajte.“

Prilazim foteljama. Koža škripi pod mojom težinom. Na niskom staklenom stolu su novine: jučerašnji *Herald tribjun* i turski trač-magazini. Na naslovnoj strani *Tribjun* izveštava o nekoj avionskoj nesreći. *Sviserov* let iz Vašingtona za Ženevu. Dvesta osamdeset mrtvih. Dvojica visokih UN zvaničnika. U članku piše da je u avionu bio i jedan čuveni stari dijamant, na putu kući s izložbe u Institutu Smitsonijan. Pokušavam da se dosetim koji bi to kamen mogao da bude, kamen koji je trebalo da se vrati u Ženevu.

Zaustavljam se. Tragedija je gubitak ljudskih života, naravno. Dvesta osamdeset ljudi. A ne kamen.

Pa ipak.

Pojavljuje se onih muškarac i počinje da razgovara sa službenicom, naginjući se preko recepcije. Ona mu bezvoljno odgovara, odmahujući glavom. Posmatram portret iznad njih. Sad me ne zanima. Samo ubijam vreme dok mi službenica ne kaže da mogu da idem, da danas niko ne može da me primi. Kao da sam nevidljiva.

Na pločici ispod slike piše: „Gospodin Araf, predsednik *Zlatnog roga*“, na tri jezika. Predsednik Araf na sebi ima smeđe odelo koje me podseća na vojna lica. Ruke su mu prekrštene preko grudi, prsti pripijeni uz nadlaktice. Kosa mu je crna i izuzetno gusta; ravna je i jednolična kao tupe.

Gledam pažljivije. Na vlasnikovoj desnoj ruci su dva prstena, skupa i vulgarna. Jedan je ukrašen crvenim dragim kamenom, kabošon šlifa. Drugi je obasut nizovima dragulja u stilu Konstantina Bugarija: rubini s nevidljivom podlogom, kao pločice u kupatilu.